

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Мельник А.І.,
*кандидат юридичних наук,
докторант кафедри історії держави,
права та політико-правових учень юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка, адвокат
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4977-3679>
e-mail: melnyk0982@gmail.com*

Мельник А.І. Роль української політико-правової думки у зміцненні національної самоідентифікації українців Галичини у міжвоєнний період.

У статті на основі аналізу ідейно-світоглядних доктрин представників української політико-правової думки міжвоєнного періоду узагальнено внесок мислителів націонал-демократичного, консервативного та націоналістичного спрямування у відновлення української державності. Узагальнюються форми і методи боротьби, покладені в основу створених ними державницьких концепцій. Констатовано, що поразка в національно-визвольних змаганнях українського народу на початку ХХ століття спричинилася до трансформації світогляду багатьох українських вчених і політиків, які попри ідеологічні розбіжності мали спільну стратегічну мету – необхідність відновлення та утвердження суверенної Української держави.

Вивчення інтелектуальної спадщини провідних представників української політико-правової думки дало підстави дійти висновку, що невдача українців утворити незалежну державу значною мірою була пов'язана зі слабкістю національної свідомості народу та недостатньою ідейно-політичною зрілістю його керманів. З огляду на це українська політико-правова думка була спрямована на зміцнення національної самоідентифікації українців та усвідомлення ними своїх політичних інтересів.

Аргументовано, що науковий підхід до обґрунтування ідеї національно-державної незалежності України започаткував Станіслав Дністрянський, один із засновників української політико-правової думки націонал-демократичного спрямування. Охарактеризовано (за Володимиром Старосольським), що боротьба за власну (національну) державу – історично політичний чинник формування нації. Підкреслено, що розчарування у неефективності республікансько-демократичних методів організації влади підштовхнуло В. Липинського та інших представників консервативної думки до пошуку адекватніших форм державної організації. Показано, що у міжвоєнний період для українців Галичини особливо важливою була націоналістична ідеологія, яка мала потужний вплив на формування української нації як самосвідомої, суспільної, культурної, правової і політичної спільноти і була передумовою створення власної суверенної і незалежної держави.

Ключові слова: міжвоєнний період, Галичина, національна свідомість, українська політико-правова думка, нація, держава, націонал-демократи, консерватори, націоналісти.

Melnyk A.I. The role of Ukrainian political and legal thought in strengthening the national self-identification of Ukrainians of Galicia in the interwar period.

The article summarizes the contribution of national-democratic, conservative and nationalist thinkers to the restoration of Ukrainian statehood based on the analysis of ideological and worldview doctrines of representatives of Ukrainian political and legal thought of the interwar period. The forms and methods of struggle, which are the basis of the state concepts created by them, are summarized. It was established that the defeat in the national liberation struggle of the Ukrainian people at the beginning of the 20th century led to the transformation of the worldview of many Ukrainian scientists and politicians, who,

despite ideological differences, had a common strategic goal - the need to restore and establish a sovereign, independent Ukrainian state.

The study of the intellectual heritage of the leading representatives of Ukrainian political and legal thought gave reason to conclude that the failure of Ukrainians to form an independent state was largely connected with the weakness of the national consciousness of the people and the insufficient ideological and political maturity of its leaders. In view of this, Ukrainian political and legal thought was aimed at strengthening the national self-identification of Ukrainians and their awareness of their political interests.

It is argued that the scientific approach to substantiating the idea of national-state independence of Ukraine was initiated by Stanislav Dnistrianskyi, one of the founders of Ukrainian political and legal thought of the national-democratic direction. It is characterized (according to Volodymyr Starosolskyi) that the struggle for one's own (national) state is a historically political factor in the formation of a nation. It is emphasized that disappointment in the ineffectiveness of the republican-democratic methods of organizing power prompted V. Lipinsky and other representatives of conservative opinion to search for more adequate forms of state organization. It is shown that in the interwar period for the Ukrainians of Galicia, nationalist ideology was especially important, which had a powerful influence on the formation of the Ukrainian nation as a self-aware, social, cultural, legal and political community and was a prerequisite for the creation of its own sovereign and independent state.

Key words: interwar period, Galicia, national consciousness, Ukrainian political and legal opinion, nation, state, national democrats, conservatives, nationalists.

Постановка проблеми. Поразка в національно-визвольних змаганнях спричинилася до трансформації світогляду багатьох українських вчених і політиків, які попри ідеологічні розбіжності прагнули уникнути допущених раніше помилок і мали спільну стратегічну мету – мобілізувати українців для відновлення суверенної і незалежної держави. Для цього необхідно було спочатку добитися зміцнення національної свідомості українського народу та згуртувати національну еліту навколо необхідності побудови власної держави. З огляду на це українська політико-правова думка була спрямована на зміцнення самоідентифікації українців Галичини та усвідомлення ними своїх політичних інтересів. Водночас ідеологи націонал-демократичного, консервативного і націоналістичного спрямування дотримувались різних поглядів щодо форм і засобів боротьби та майбутньої форми правління України. Тому сформульовані ними державницькі концепції були предметом політичних дискусій і протистоянь у галицькому суспільстві і, звісно, не сприяли єдності українського національного руху. Як справедливо зауважує І. Бичук, сама Україна відчула наслідки цих суперечок, точніше їхню несвоечасність, яка призвела до неможливості сформувати своєчасну відповідь на виклики національно-визвольних змагань 1917–1921 років [1, с. 7].

Стан дослідження. Аналіз наукових публікацій засвідчив чималу джерельну базу та науковий доробок політологів та істориків щодо дослідження інтелектуальної спадщини українських мислителів. Однак в цих працях немає історико-правового аналізу впливу української політико-правової думки на зміцнення національної самоідентифікації українців Галичини у міжвоєнний період. Цей аспект проблеми у конкретному формулюванні досліджується вперше.

Методологічною основою нашого дослідження стали наукові праці Т. Андрусика, О. Аркуші, О. Багана, І. Бичук, І. Бойка, Ю. Бойка, І. Вдовичина, В. Возьного, Л. Гай-Нижника, С. Гелея, М. Гетьманчука, І. Гирича, В. Головченка, В. Горбатенка, О. Гриніва, М. Грушевського, Р. Демчишака, С. Дністрянского, Ю. Древницького, О. Жерноклеєва, О. Зайцева, В. Згурської, Г. Касьянова, А. Ковалюка, С. Кондратюка, М. Кобилецького, М. Костицького, О. Красівського, І. Кресіної, М. Кугутяка, В. Кульчицького, К. Левицького, О. Ленартовича, Ю. Липи, І. Лисяка-Рудницького, М. Литвина, М. Лозинського, І. Мамонтова, М. Мацькевича, О. Мошак, Т. Огородника, О. Павлишина, В. Панченка, С. Сворака, В. Старосольського, В. Степанкова, П. Стецюка, О. Сухого, І. Терлюка, Б. Тищика, О. Токарчук, Г. Федущак-Паславської, В. Футали, Г. Хомак, М. Швагуляка, І. Шліхти, І. Усенка, Б. Янишина, О. Яковлева та інших українських учених.

Автор ставить собі за мету проаналізувати та співставити державно-правові погляди українських мислителів, які формували українську політико-правову думку і впливали на національну самоідентифікацію українців Галичини у міжвоєнний період.

Виклад основних положень. Початок ХХ ст. для української державно-правової думки, як справедливо зазначає Р. Онуфріїв, ознаменувався процесами активної політизації національного

руху і як наслідок появи ряду ідеологічних концепцій та правових ідей стосовно майбутнього України. Однією із таких концепцій була ідея самостійності та соборності етнічних українських земель [2, с. 412-413]. Однак українські інтелектуали по-різному розглядали проблему державотворення і артикулювали різні оцінки щодо тактики та стратегії боротьби за відновлення української державності. Спільним, власне, було те, що українська політико-правова думка спрямовувалась на зміцнення національної самоідентифікації українців та усвідомлення ними своїх політичних інтересів. З огляду на це при вивченні історіографії проблеми автор використав проблемно-хронологічний метод дослідження, який дав змогу відслідкувати різні ідеологічні концепції та методологічні засади й особливості тенденцій в суспільно-політичній діяльності вчених і політиків та висвітлити їх вплив на національну самоідентифікацію галицьких українців у міжвоєнний період.

З аналізу видно, що одним із засновників політико-правової думки націонал-демократичного спрямування був Станіслав Дністрянський. У своїх працях «Нові проекти української конституції» (1920), «Загальна наука права й політики» (1923), «Нова держава» (1923), «Погляд на теорії права та держави» (1925) та інших вчений започаткував науковий підхід до обґрунтування ідеї національно-державної незалежності України, сформулювавши національно-державницьку концепцію та, зокрема, право українського народу на самовизначення на своїй етнічній території.

Концепція С. Дністрянського була вибудована на оригінальній теорії суспільних зв'язків, в основі яких лежать традиції певного народу й держави, що історично склалися. На його переконання, право українців на самовизначення базувалось на історичних та правових підставах, зокрема на існуванні Київської Русі, як першої української держави. С. Дністрянський підкреслював, що «Українська та московська державність – се два різні світи». Ключові відмінності первинної української державності від принципів, за якими творилася Московська держава, на його думку, полягали в тому, що Українська (Київська) держава носить характер європейської держави, бо по суті її державні установи побудовані на тих самих, або подібних принципах, як установи інших європейських держав. А Московська державність, зазначав вчений, побудована на засадах орієнтального деспотизму в формі, яка зближалася до структури старинних орієнтальних держав, без впливу пізнішого римського імперіалізму»[3, с. 185].

Отже, повернення історичної пам'яті та формування національної свідомості українців, згідно з авторською концепцією С. Дністрянського, були домінантою процесу національного творення і впливали на формування та розвиток української політико-правової думки у міжвоєнний період, яка спрямовувалась на відновлення української державності.

Національна свідомість, як ключовий фактор існування нації і держави, була покладена в основу науково-теоретичної концепції В. Старосольського, видатного українського вченого, правника і політика, яку він сформулював у двотомній монографії «Держава і політичне право»(1923–1925), «Теорії нації»(1922) та деяких інших наукових працях. Мислитель підкреслював, що в українців мають бути «переконавання-прагнення-стремління» відновити державу: «Нація, яка не стремить до незалежності, – не є нацією, перестає нею бути» [4.]. На думку В. Старосольського, українці мають добиватися політичної самостійності, адже «джерелом національної спільноти та істотною силою її існування є прагнення до політичної самодіяльності та самостійності, яке історично проявилось як боротьба... за суверенність власної держави»... Нація, зазначав вчений, постає через самоусвідомлення спільноти, ядром якого є переконання в необхідності здобути власну незалежну державу, яка одна спроможна забезпечити своїм членам вільний розвиток» [5, с. 90].

Отже, для В. Старосольського національна самоідентифікація була визначальним фактором для відновлення української державності.

Характерною особливістю науково-теоретичних концепцій С. Дністрянського і В. Старосольського був демократичний підхід до розв'язання українського національного питання. Так, С. Дністрянський бачив майбутню українську державу конституційною і національною республікою, де влада належить народу та обраним органам і здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову. Народ, на думку вченого, повинен мати всю повноту влади, гарантовані законом найширші права розвитку своєї культури і мови. В. Старосольський також був переконаний, що саме завдяки демократії населення стає якісно новою, в порівнянні з попередньою добою історії, спільнотою. І зазначав, що «історичні народини сучасної нації є зв'язані з народинами сучасної демократії, а сей зв'язок не є випадковим, а впливає з природи обох явищ» [5 с. 70]. Як слушно зауважує І. Стряпко, демократія була наріжним каменем теорії нації В. Старосольського [6, с. 195].

Водночас В. Старосольський не погоджувався з тезою, що нація є спільнотою, побудованою виключно на основі набору спільних так званих об'єктивних ознак, які важливі, проте не визначальні у формуванні нації. Вчений був переконаний, що нація – це, передовсім, психолого-політична спільнота, себто нація проявляється, насамперед, у боротьбі за власну (національну) державу. На відміну від С. Дністрянського, В. Старосольський заперечував доцільність побудови української державності лише з урахуванням етнічного фактору. Він хоч і визнавав, що кожна нація повинна мати власну територію, однак не вважав, що територія має абсолютний зв'язок для існування нації і стверджував, що територія є «тільки додатковою прикметою, яка не сама, але як додаток до інших, складає єство нації» [5, с. 25-26]. Тоді, як для С. Дністрянського, національна ідея була, так би мовити, інструментом об'єднання розпорошеного на етнічних землях українського народу в політичну націю.

В українській політико-правовій думці першої чверті ХХ століття, поряд з ідейно-світоглядними доктринами представників націонал-демократичного напрямку, помітне місце займали державницькі концепції, сформовані на основі принципів національного консерватизму. Засновником цього напрямку був В'ячеслав Липинський, який у своїх працях («Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» (1926), «Україна на переломі 1657—59» (1920), «Замітки до історії українського державного будівництва у ХVII столітті» (1920) та ін.), обґрунтував концепцію трудової легітимної монархії. Вчений вважав, що тільки власна держава, збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує націю від економічного розпаду та кривавої анархії. «Вся моя праця, все моє єство, наголошував мислитель, зв'язані з Державою Українською. Нема держави – нема мене: або під щитом, або на щиті». [7].

Положення про державу було ключовим в концепції В. Липинського. Мислитель ставив собі за мету з'ясувати причини української «бездержавності» і знайти способи побудови суверенної України. З огляду на це він, як і С. Дністрянський, прагнув згуртувати українців довкола важливих подій у спільній історії, актуалізуючи в колективній свідомості народу пам'ять про давнє та політичне минуле. Це мало стати консолідуючим фактором, сприяти зміцненню національної самоідентифікації українців, усвідомлення ними необхідності відновлення власної держави. Вчений вважав, що причиною поразки українців у національно-визвольній боротьбі була неготовність до такого іспиту історії самого українського суспільства – як у Галичині, так і на Наддніпрянщині.

В. Липинський дотримувався думки, що насамперед треба мати і приводити до політичної влади національну еліту, ту еліту, що свідомо працює на інтерес власного, історично зорієнтованого народу, що визначився і прагне розбудувати національну державу. У кожній нації, зазначав він, існує група людей, яка керує нацією, стоячи на чолі її політичних і організаційних установ. Таку провідну групу мислитель називав національною аристократією, наголошуючи на важливості процесу «постійного відновлення або зміни аристократії». Згідно з концепцією В. Липинського ні етнографічна маса людей як така, ні тип і характер, ні мова і окрема територія самі по собі автоматично не створюють нації. Це робить активна серед цієї етнографічної маси група, що об'єднує всіх навколо політичних цінностей, на ґрунті чого формується нація.

На переконання В. Липинського, подолати внутрішні органічні слабкості українства та об'єднати українську націю найкраще можна на ґрунті територіального патріотизму, під яким він розумів єдність всіх постійних мешканців української землі, незалежно від їхнього етнічного походження, класової належності та віросповідання. Українцем, зазначав учений, «єсть всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією» [8, с. 227].

На противагу ідеологам націонал-демократії В. Липинський був прибічником української монархічної державності і послідовно відстоював переваги монархії над республікою. «Авторитет, влада й відповідальність у народі внизу зазначав він, а свобода й безвідповідальність зверху – це державний принцип Народної Республіки. Свобода внизу, а авторитет, влада й відповідальність зверху – це державний принцип Трудової Монархії» [9, с. 355]. Недоліками демократії та республіки В. Липинський вважав популізм політичних лідерів і партійну диференціацію з «отаманщиною». Він однозначно не сприймав поглядів соціалістів Центральної Ради, влада яких породила «державне хамство», у якого «зброєю – демагогія і брехня; мотором – злоба, зажерливість і пиша; тактикою – зрада, а суттю – порожнеча, пуста поза...» [10, с. 212].

Засадничі принципи консерватизму, сформульовані В. Липинським, були покладені в основу концепцій клерикальної (церковної) монархії Степана Томашівського (1875–1930) та Осипа Назарука (1883–1940) і мілітарної монархії Василя Кучабського (1895–1945). Спільним було те,

що реалізацію науково-теоретичних положень західноукраїнські вчені пов'язували зі створенням суверенної незалежної держави, а власні політико-правові доктрини обґрунтовували на основі дослідження історії української державності. Водночас, поділяючи і розвиваючи консервативний світогляд, С. Томашівський, О. Назарук, В. Кучабський мали своє бачення проблеми відновлення української державності. Скажімо, С. Томашівський, на відміну від В. Липинського, чітко не розмежовував монархію і республіку і не ототожнював республіку з демократією. Він дотримувався думки, що демократичні і недемократичні режими можуть проявлятися як в республіканській, так і в монархічній формах правління. Проте вчений однозначно засуджував абсолютну форму монархії.

Помірковано-консервативні положення еволюційного розвитку С. Томашівського, сформульовані після окупації Галичини Польщею, підтримав Осип Назарук, який у період 1918-1919 рр. ще стояв на позиціях радикальної партії і брав активну участь в її діяльності, як член урядів УНР і ЗУНР. Однак, перебуваючи в Канаді і в США (1922–1927), політик розчарувався у соціалістичних ідеях і сформулював власну політичну програму, в якій поєднав монархічні й релігійні засади[11].

Консервативний напрям української державотворчої думки в Галичині важко уявити без В. Кучабського, для якого консерватизм був «підставою», тобто основою цілого життя народу. Для В. Кучабського, як і його ідейних побратимів, визначальними були вивчення й аналіз причин поразки національно-визвольних змагань, що призвели до втрати державної самостійності України. Необхідною умовою формування реальної концепції відновлення української державності вчений вважав національну ідею[12]. Однак, на відміну від В. Липинського і С. Томашівського, В. Кучабський формував консервативну ідеологію як аристократичну й мілітарну доктрину. Попри те В. Кучабський був солідарний з В. Липинським, який вважав, що моральний авторитет аристократії лежить в основі законності влади і правової свідомості нації, тобто від ознак громадської моралі національної аристократії. В. Кучабський дотримувався також думки, що завдання «відновлення української незалежності може вирішити не етнічне об'єднання українців у межах чужої держави, а нація, психічний склад якої може бути сформований лише на певній території» [13]. Для В. Кучабського був притаманний радикалізм: він був переконаний, що реальне відновлення української державності настане лише тоді, коли відбудеться кардинальна переміна, яка б створила в Україні людей зовсім нового духовного і політичного типу.

Характерно, що це засадниче завдання стало світоглядним фундаментом для представників української політико-правової думки націоналістичного спрямування, зокрема Дмитра Донцова, який у своїх публіцистичних творах і наукових працях, зокрема, в трактаті «Націоналізм» (1926 р.), визначив основні принципи інтегрального націоналізму, який охоплює три головні напрями: «чинний націоналізм» (Д. Донцов і його послідовники), «організований націоналізм» (Д. Андрієвський, В. Мартинець, М. Сціборський та ін.), «творчий націоналізм» («Фронт національної єдності» Д. Палієва). Ці мислителі обґрунтували природне право українського народу на відновлення державності, однак по-різному бачили форми майбутньої незалежної України та способи і методи досягнення цієї стратегічної мети.

Так, Д. Донцов, визнаючи необхідність для українського суспільства політичної еліти, на відміну від В. Липинського мав протилежні погляди щодо неї. На думку Д. Донцова, джерелом формування еліти має бути строгий відбір «кращих людей» з усіх верств суспільства, а не лише з міфічного «демосу», маси, класу. Він вважав принциповою обов'язковість суворої «чистки», «проціжування» цього відбору, завдяки чому має зберігатися духовна, моральна чистота, владна сила, могутність еліти. Тоді, як В. Липинський не вважав національну еліту замкненою суспільною верствою, а навпаки називав її активною меншістю, яка об'єднує найкращих і найактивніших членів усіх класів навколо політичних цінностей.

Згідно з концепцією В. Липинського, саме держава повинна об'єднати мешканців території в органічну цілість. Дотримуючись думки, що спочатку формується держава, потім – нація, В. Липинський таким чином надавав перевагу інтересу держави над інтересами нації. Він пов'язував вирішення усіх державотворчих питань лише за умови створення суверенної незалежної держави, де єдиною спільною ознакою для громадян різного національного походження, різних релігій та мов стане державна приналежність до України. Тоді, як Д. Донцов, ототожнюючи поняття нації та держави, вважав націю державоутворюючим чинником і на відміну від В. Липинського ставив на перше місце націю. У цьому, власне, полягала одна з принципових відмінностей у державно-правових поглядах В. Липинського і Д. Донцова: перший був прихильником консервативної

думки, другий – революційної, націоналістичної. Водночас обидва мислителі гостро критикували діячів Центральної Ради і Директорії за їхню неорганізованість і демократію.

На думку Д. Донцова, найважливішою основою національної ідеології є воля нації до життя, влади, експансії. Мислитель був переконаний, що українській політичній думці бракувало саме «вольового моменту», який є засадничим у понятті нації, і дійшов висновку: «Там, де нема волі, нема експансії; де немає експансії – є лише оборона; де є лише оборона – є ідеал миру, і зникає потреба організаційно-державного центру...» [14, с. 99].

Ідея волі у поглядах Д. Донцова була близькою до концепції національної ідеї ще одного провідного ідеолога політико-правової думки націоналістичного спрямування М. Сціборського, який також відводив нації визначальну роль у створенні держави. Власну модель державного ладу в майбутній Україні М. Сціборський сформулював у книзі «Націократія», яка вийшла друком у 1935 році в Парижі. Згідно з цією концепцією український націоналізм сприймає власну націю за найвищу, абсолютну ідейну й реальну цінність, дотримуючись гасла: «Нація понад усе!» [15, с. 69]. Отже, М. Сціборський трактував націократію, як «режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукційної функції – в представницьких органах державного управління» [15, с. 74].

Оригінальну концепцію відновлення української державності вибудував Ю. Липа – один з чільних представників української політико-правової думки націоналістичного спрямування У книзі «Призначення України» він обґрунтував право української нації на власну державу і визначив її роль у процесі відновлення і розвитку самостійної України. Наскрізною лінією цієї праці є думка, що «кожен повинен працювати для України так, як вміє найкраще» [16, с. 260].

Отже, в складних суспільно-політичних умовах міжвоєнного часу ідеологи націоналізму доклали зусиль для утвердження в свідомості українців ідеї нації та усвідомлення народом необхідності суспільної консолідації для відродження незалежної держави. Це був початок нового, третього етапу у розвитку української політико-правової думки в Галичині, коли націоналістичні державницькі концепції заглибилися в народні маси, опанували ними й істотно змінили характер української людини.

Висновки. При відмінності і значною мірою несумісності ідейно-світоглядних доктрин теоретиків націонал-демократизму, консерватизму та націоналізму у них була засаднича спільність – необхідність відновлення та утвердження суверенної, незалежної Української держави. Для цього потрібно було добитися зміцнення національної свідомості українського народу та згуртувати національну еліту. З огляду на це українська політико-правова думка міжвоєнного періоду була спрямована на зміцнення самоідентифікації галицьких українців та усвідомлення ними своїх політичних інтересів. Водночас ідеологи націонал-демократичного, консервативного і націоналістичного спрямування мали діаметрально протилежні погляди щодо форм і засобів боротьби та майбутнього державного устрою України. Отож, вибудовані ними державницькі концепції були предметом політичних дискусій і протистоянь і, звісно, не сприяли єдності українського національного руху та можливості сконсолідувати державотворчу та правотворчу діяльність усіх національно-державницьких сил у галицькому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бичук І.О. Генезис української національної ідеї у поглядах С. Дністрянського. *Грані*. 2015. № 4 (120). С. 6–11.
2. Онуфріїв Р.М. Становлення та основні засади націократичної концепції держави в 1920–1930-х рр. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 412–415.
3. Станіслав Дністрянський. Загальна наука права і політики. Том 1, Львів: Видавництво УКУ. 2019. С. 185.
4. Діло. 1931. 22 лют.
5. Старосольський В. Теорія нації. Відень, 1922. 144 с. URL <http://diasporiana.org.ua/wpcontent/uploads/books/15900/file.pdf> (дата звернення 05.04.2024).
6. Стряпко І. Теорія нації Володимира Старосольського. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2014. Т. 22. Вип. 24 (2). С. 190–197.
7. Докладніше див.: Осташко Т. Пореволуційна діяльність В. Липинського на сторінках його приватного листування. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 2. Упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: Темпора, 2010. 624 с. С. 524–533/

8. Вільчинський Ю. Українська національна ідея в історії В. Липинського. II *Міжнародний конгрес українців: Філософія*. Львів. 1994. 346 с.
9. Липинський В. Листи до братів хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. *Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: хрестоматія за ред. О.І. Семківа*. Львів: Світ. 1996. С. 328-477.
10. Козак Н. Консерватизм: світогляд, ідеологія, доктрина. *Вісник Львів. ун-ту ім. І. Франка. Серія: Філософські науки: зб. наук. праць*. Львів. 2000. Вип. 2. С. 204–213.
11. Докладніше див.: Назарук О. Організаційний отчуження. Чикаго (Іллінойс). 1924. 32 с.
12. Кучабський В. Більшовизм і сучасне завдання українського Заходу: Національно-політичні замітки. Львів. 1925. 125 с.
13. Докладніше див.: Кармазіна М.С. Становлення української еліти (кінець XIX – початок XX століття). *Розбудова держави*. 1998. № 5-6.
14. Донцов Д. Націоналізм. Лондон: Українська видавнича спілка в Лондоні, 1966. 363 с.
15. Сціборський М. Націократія. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. 112 с.
16. Липа Ю. Призначення України. Львів: Хортиця, 1938. 305 с.